

Zastaw rejestrowy jako prawna forma zabezpieczenia bankowych wierzytelności pieniężnych

Celem pracy jest omówienie instytucji zastawu rejestrowego i próba oceny jego skuteczności w zabezpieczaniu bankowych wierzytelności.

Celem zabezpieczeń wierzytelności bankowych jest ochrona interesu banku jako wierzyciela, w przypadku gdy dłużnik dobrowolnie długu nie zapłaci. Jak stanowi prawo bankowe „w celu zabezpieczenia wierzytelności bank może żądać od kredytobiorcy zabezpieczenia przewidzianego prawem cywilnym i wekslowym oraz zwyczajami przyjętymi w obrocie krajowym i zagranicznym”.

Bank, jako wierzyciel będący podmiotem zaufania publicznego, udzielający kredytów, pożyczek, poręczeń, awali oraz gwarancji, korzysta przede wszystkim ze środków pieniężnych powierzonych bankowi pod tytułem zwrotnym przez jego depozytariuszy. Jest on więc zobowiązany (jest to obowiązek publicznoprawny) do podejmowania działań mających na celu ochronę tych środków pieniężnych i ich zwrotu na każde żądanie posiadacza rachunku bankowego. Realizując ten obowiązek, bank zabezpiecza swoje wierzytelności pieniężne.

Wyróżnia się dwa podstawowe rodzaje zabezpieczeń, a mianowicie zabezpieczenia osobiste i rzeczowe.

Zabezpieczenia osobiste charakteryzują się osobistą odpowiedzialnością podmiotów udzielających zabezpieczenia, co oznacza, że odpowiadają oni wobec banku całym majątkiem. Z reguły powstają one przez zaciągnięcie wobec banku zobowiązania, które

ma zapewnić realizację roszczeń wierzyciela lub ułatwić bankowi poszukiwanie zaspokojenia.

Zabezpieczeniami rzeczowymi nazywamy takie zabezpieczenia, których przedmiotem jest określona rzecz ruchoma lub nieruchomości oraz zbywalne prawo majątkowe. Bank ma prawo do realizacji wierzytelności z takiego zabezpieczenia niezależnie od tego, czyją własnością stała się rzecz (i analogicznie – prawo).

Zabezpieczenie rzeczowe może być udzielone przez samego osobistego dłużnika banku lub przez osobę trzecią. Ma ono ten skutek, że pozwala na odzyskanie bankowi swojej wierzytelności z rzeczy obciążonej w pierwszej kolejności przed innymi wierzycielami osobistymi właściciela rzeczy (analogicznie – posiadacza prawa).

Jedną z podstawowych form zabezpieczeń rzeczowych wierzytelności pieniężnych jest zastaw rejestrowy.

Zastaw należy do kategorii ograniczonych praw rzeczowych. Jego definicja jest zawarta w art. 306 *Kodeksu cywilnego*. Przepis ten stanowi że: „W celu zabezpieczenia oznaczonej wierzytelności, rzecz ruchomą można obciążyć prawem, na mocy którego wierzyciel będzie mógł dochodzić zaspokojenia z rzeczy, bez względu na to, czyją stała się własnością i z pierwszeństwem przed wierzycielami osobistymi właściciela rzeczy, wyjąwszy tych, którym z mocy ustawy przysługuje pierwszeństwo szczególne. Zastaw można ustanowić także w celu zabezpieczenia wierzytelności przyszłej lub warunkowej”.

Zastaw zwykły może zabezpieczać każdą wierzytelność, bez względu na jej charakter i źródło powstania.

Do ustanowienia zastawu zwykłego potrzebna jest umowa pomiędzy właścicielem rzeczy ruchomej a wierzycielem oraz (z nielicznymi ustawowymi wyjątkami) wydanie rzeczy wierzycielowi lub osobie trzeciej, na którą strony się zgodziły. Czyny to instytucję zastawu rejestrowego nieprzydatną w praktyce gospodarczej.

Zastaw rejestrowy uregulowany jest w ustawie z dnia 6 grudnia 1996 roku o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów. Jest on konstrukcyjnie zbliżony do zastawu zwykłego, chociaż w porównaniu z nim istnieją zasadnicze odmienności.

Najistotniejszą cechą zastawu rejestrowego jest możliwość pozostawienia przedmiotu zastawu w rękach zastawcy, który może korzystać z rzeczy obciążonej. Taka konstrukcja ma doniosłe znaczenie zwłaszcza dla podmiotów – uczestników życia gospodarczego, które, ustanawiając ten zastaw na składnikach swojego majątku, mogą kontynuować działalność przy korzystaniu w dalszym ciągu z przedmiotu zastawu.

Przedmiotem zastawu rejestrowego są rzeczy ruchome oraz majątkowe prawa zbywalne z wyjątkiem tych, które mogą stanowić przedmiot zabezpieczenia hipotecznego. Zastawem rejestrowym można więc obciążyć rzeczy ruchome oznaczone co do tożsamości i co do gatunku, zbiór rzeczy ruchomych lub praw stanowiących całość gospodarczą, prawa na dobrach niematerialnych czy też prawa z papierów wartościowych.

Zastaw rejestrowy może obejmować także rzeczy lub prawa, które zastawca nabędzie dopiero w przyszłości, w tym przypadku obciążenie tych rzeczy lub praw zastawem rejestrowym staje się skuteczne z chwilą ich nabycia przez zastawcę.

Przedmiot zastawu musi posiadać przymiot zastawialności. Aby można było mówić o zastawialności konkretnego dobra, musi się ono charakteryzować łącznie trzema cechami: po pierwsze, dobro to musi być wystarczająco odróżnialne od innych dóbr i kategorii mienia, po drugie, przedmiot zastawu musi posiadać wymierną wartość ekonomiczną, po trzecie, musi być zbywalne.

Do ustanowienia zastawu rejestrowego potrzebne są dwie czynności:

- a) zawarcie umowy między osobą uprawnioną do rozporządzenia przedmiotem zastawu a wierzycielem,
- b) dokonanie wpisu zastawu rejestrowego do rejestru zastawów.

Umowa o ustanowienie zastawu rejestrowego powinna być pod rygorem nieważności zawarta na piśmie, niezależnie od tego, czy zastaw rejestrowy dotyczy rzeczy ruchomych, czy też praw. Może być ona też sporządzona w jednej z kwalifikowanych form pisemnych – w formie pisemnej z urzędowym poświadczeniem daty (art. 81 k.c.), w formie pisemnej z urzędowym poświadczeniem podpisu oraz w formie aktu notarialnego, jednak niespełnienie tego wymogu nie spowoduje nieważności umowy zastawniczej.

Treść umowy zastawniczej powinna zawierać niezbędne elementy, warunkujące jej ważność. Należą do nich:

- 1) data zawarcia umowy,
- 2) imię i nazwisko (nazwa) oraz miejsce zamieszkania (siedziba) i adres zastawnika, zastawcy oraz dłużnika, jeżeli nie jest on zastawcą,
- 3) przedmiot zastawu w sposób odpowiadający jego właściwościom,
- 4) wierzytelność zabezpieczona zastawem – przez oznaczenie stosunku prawnego, z którego ta wierzytelność wynika lub może wynikać, oraz najwyższą sumę zabezpieczenia.

Oprócz wyżej wymienionych elementów treści umowy zastawniczej może zawierać także inne uregulowania, których zakres pozostawiony został woli stron, ale w granicach dopuszczalnych ustawą.

Ponadto umowę zastawniczą można zawrzeć pod warunkiem lub z zastrzeżeniem terminu. Klauzule te będą miały także skuteczność *erga omnes*, pomimo że nie podlegają ujawnieniu w rejestrze.

Obok zawarcia umowy zastawniczej warunkiem koniecznym powstania zastawu rejestrowego jest wpis tego zastawu do rejestru zastawów. Wpis ten ma charakter konstytutywny, gdyż zastaw powstaje z chwilą dokonania wpisu w rejestrze.

Rejestr zastawów jest prowadzony przez sądy rejonowe i służy do dokonywania wpisów przewidzianych przez u.z.r.i. r.z. Obecnie funkcjonuje 11 sądów rejonowych gospodarczych – wydziałów

rejestrów zastawów, których zakres właściwości określa rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 27 września 2001 roku w sprawie utworzenia sądów gospodarczych.

Wpisu do rejestru zastawów dokonuje sąd na wniosek zastawnika lub zastawcy, chyba że przepis przewiduje wpis z urzędu. Wniosek o wpis zastawu do rejestru składa się na urzędowym formularzu. Powinien on być złożony w sądzie rejonowym, w okręgu którego znajduje się miejsce zamieszkania (siedziba) zastawcy. Do wniosku należy dołączyć umowę zastawniczą oraz uiścić opłatę sądową.

Sprawy o wpis do rejestru zastawów rozpoznaje się na posiedzeniu niejawnym, jednakże sąd może wyznaczyć rozprawę. Wpis do rejestru zastawów polega na wprowadzeniu do rejestru danych zawartych w postanowieniu sądu niezwłocznie po jego wydaniu. Jeżeli ten sam przedmiot jest obciążony więcej niż jednym zastawem rejestrowym, o pierwszeństwie tych zastawów rozstrzyga dzień złożenia wniosku o wpis do rejestru zastawów. Za dzień złożenia tego wniosku uważa się dzień jego wpływu do sądu prowadzącego rejestr zastawów. Wnioski, które wpłynęły tego samego dnia, uważa się za złożone równocześnie.

Rejestr zastawów, wraz z dokumentami złożonymi do rejestru, jest jawny. Na wniosek każdego, kto tego zażąda, wydawane są przez Centralną Informację o Zastawach Rejestrowych odpisy z rejestru i zaświadczenia o braku wpisu.

Wierzytelność zabezpieczona zastawem rejestrowym podlega zaspokojeniu z przedmiotu tego zastawu z pierwszeństwem przed innymi wierzytelnościami, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej.

Zgodnie z art. 21 u.z.r.ir.z. zaspokojenie zastawnika z przedmiotu zastawu rejestrowego następuje w drodze sądowego postępowania egzekucyjnego. Podstawą egzekucji jest tytuł wykonawczy, którym w praktyce bankowej będzie z reguły bankowy tytuł egzekucyjny zaopatrzone w sądową klauzulę wykonalności lub prawomocne orzeczenie sądu (wyrok lub nakaz zapłaty). Stanowi on przesłankę egzekucji o charakterze bezwzględny, gdyż

bez tytułu wykonawczego nie może ważnie toczyć się postępowanie egzekucyjne. Brak tytułu wykonawczego powoduje nieważność postępowania egzekucyjnego, a pozbawienie go wykonalności uzasadnia umorzenie postępowania egzekucyjnego na wniosek dłużnika.

Egzekucja sądowa jest prowadzona zgodnie z art. 758 i 759 k.p.c. Wszczęcie postępowania egzekucyjnego następuje na wniosek wierzyciela. Wniosek ten powinien odpowiadać warunkom formalnym pisma procesowego (art. 760 k.p.c.). W treści wniosku musi być ponadto wskazane świadczenie, które ma być spełnione oraz sposób egzekucji (art. 797 k.p.c.). W każdym przypadku do wniosku musi też być dołączony w oryginale tytuł wykonawczy. Jeżeli egzekucja zostaje skierowana do rzeczy lub praw majątkowych, na których zabezpieczono wierzytelność w formie zastawu rejestrowego, niezbędne jest dokładne opisanie przedmiotu zabezpieczenia oraz dołączenie do wniosku dokumentów dotyczących powstania zastawu. Będzie to przede wszystkim odpis z rejestru zastawów. Jednakże wszczęcie egzekucji nie pozbawia dłużnika możliwości dobrowolnego spełnienia świadczenia na rzecz wierzyciela, które może spełnić do rąk wierzyciela lub komornika. W tym przypadku wierzyciel ma obowiązek zgłosić wniosek o umorzenie egzekucji.

W toku sądowego postępowania egzekucyjnego doniosłe znaczenie ma podział sumy uzyskanej z egzekucji, który decyduje o tym, w jakiej wysokości i w jakiej kolejności zostaną zaspokojeni poszczególni wierzyciele. W tym zakresie obowiązuje art. 1025 ust. 1 k.p.c., który stanowi, iż należności zabezpieczone zastawem rejestrowym ulegają zaspokojeniu w kolejności piątej – po zaspokojeniu: kosztów egzekucyjnych, należności alimentacyjnych, należności za pracę za okres 3 miesięcy do wysokości najniższego wynagrodzenia i rent odszkodowawczych.

Ustawa o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów uprawnia też strony umowy zastawniczej do pozaegzekucyjnych form zaspokojenia zastawnika z przedmiotu zastawu rejestrowego na wypadek niewykonania zobowiązania przez dłużnika.

Do form tych zalicza się:

- 1) przejęcie na własność przedmiotu zastawu rejestrowego,
- 2) przetarg prowadzony przez notariusza lub komornika,
- 3) zaspokojenie z dochodów przedsiębiorstwa zastawcy, w skład którego wchodzi przedmiot zastawu rejestrowego.

Wygaśnięcie wierzytelności zabezpieczonej zastawem rejestrowym powoduje wygaśnięcie tego zastawu. Powinien być on jednak wykreślony z rejestru zastawów.

Wykreślenie zastawu z rejestru zastawów może mieć charakter:

- deklaracyjny, w sytuacji gdy wierzytelność pieniężna wcześniej wygasła, lub
- konstytutywny (np. kiedy to zastawnik występuje z wnioskiem o wykreślenie zastawu), które nie następuje po jego wcześniejszym wygaśnięciu, ale wygasa dopiero po dokonaniu wykreślenia.

Wniosek o wykreślenie powinien być złożony na urzędowym formularzu i stosownie wypełniony. Podlega on, analogicznie jak wpis do rejestru, stałej opłacie sądowej.

Zgodnie z art. 18a u.z.r.i. r.z. „zastaw rejestrowy wygasa i podlega wykreśleniu z rejestru zastawów po upływie dwudziestu lat od chwili wpisu, chyba że strony postanowią o utrzymaniu zastawu na czas dalszy, nie dłuższy niż dziesięć lat, i do rejestru zastawów zostanie złożona zmiana umowy zastawniczej. Sąd dokonuje wykreślenia z urzędu”. Jest to wyjątek od zasady wykreślenia na wniosek.

Cechy zastawu rejestrowego, a także sposób jego ustanowienia i powszechna dostępność do informacji o osobie zastawcy, dłużniku i przedmiocie zastawu sprawiają, że jest on szczególnie atrakcyjną formą zabezpieczenia wierzytelności pieniężnych. Najszerzej wykorzystywany jest w stosunkach bankowych. Bank bowiem, jako przedsiębiorca o szczególnym statusie prawnym, zapewniając zwrotność powierzonych mu środków pieniężnych,

zobowiązany jest do minimalizowania ryzyka związanego z brakiem spłaty jego należności pieniężnych.

Jawność formalna rejestru sprawia, że nabywca przedmiotu zastawu rejestrowego tylko w wyjątkowych sytuacjach pozostanie w dobrej wierze, która zwolni go od odpowiedzialności z nabytej rzeczy lub prawa. Wierzyciel będzie więc mógł bez przeszkód realizować swoje zabezpieczenie także wtedy, gdy rzecz obciążona stanie się własnością innego podmiotu niż ten, który zastaw ustanowił.

Ponadto w przypadku zastawu rejestrowego ustawodawca umożliwił wierzycielowi zaspokojenie wierzytelności nie tylko na drodze egzekucyjnej, ale także w trybach pozaegzekucyjnych, co może przyspieszyć odzyskanie należności.

Oceniając tę formę zabezpieczenia, stwierdzić można, że oprócz innych, wykorzystywanych przez banki zabezpieczeń, instytucja zastawu rejestrowego należy niewątpliwie do najbardziej skutecznych.